

KONSOLIDATSIYALASHGAN MOLIYAVIY HISOBOT AUDITINI TAKOMILLASHTIRISH

**XAYRULLAYEVA MADINABONU
SHUXRAT KIZI,
KULIYBOYVA GAVXAR
XUSANBOY KIZI,**

Stars International University talabasi

**ILMIY RAXBAR YESHONKULOV
AZAMAT ABDIRAXIMOVICH,**
*TDIU Buxgalteriyasi hisobi kafedrası
assistenti*

<https://doi.org/10.47689/STARS.university-pp320-323>

Annotasiya: Odatda xo'jalik yurituvchi subyekt rahbariyatining auditorlik tashkilotining aniqlangan buzilishlarni bartaraf etish maqsadidamoliyaviy hisobotga tuzatishlar kiritish to'g'risidagi fikriga qo'shilmasligi salbiy. Texnologik sohadagi o'sish moliyaviy ma'lumotlarni qayta ishlashni kengaytirdi. Kompyuterga oid asosiy suiiste'molliklar quyidagi shart-sharoitlar mavjud bo'lganda yuz berishi mumkin:

- kompyuterga yoki terminalga bevosita kirish;
- ma'lumot fayllariga kirish;
- vositalardan shaxsiy maqsadlarda foydalanish imkoniyatlarining mavjudligi;
- tizimiy axborotning qulayligi;
- kompyuter dasturlariga kirish imkoniyati.

Auditorlik tashkiloti tekshirilayotgan xo'jalik yurituvchi subyektning hisoboti to'g'risidagi fikrni ifoda etish va shu fikr asosida tuzilgan auditorlik xulosasi uchun to'liq javobgardir.

Kalit so'zlar: Auditorlik xisoboti, Moliyaviy xisobot, WebTurst, SysTurst, iktisodiy axborot, xujalik yurituvchi subektlar, kompyuter dasturlari, konsolidatsiyalash, auditorlik xulosasi.

Хўжалик юритувчи субъектнинг бухгалтерия ҳисоби ҳақидаги хулосасиаудиторлик ташкилотнинг бу ҳисоботнинг ишончлилиги тўғрисидаги фикрини фодалайди.Консолидациялашган молиявий ҳисоботни текшириш натижалари бўйича аудиторлик хулосаси корхонанинг йиллик молиявий ҳисоботининг энг муҳимунсурларидан биридир.

Хўжалик юритувчи субъект амалга оширган молиявий ва хўжалик операциялари молиявий ҳисоботда ҳаққоний акс эттирилган, лекин қонунчиликтабларига мувофиқ келмайдиган ҳолларда ҳам салбий аудиторлик хулосаси тuzилади. Одатда хўжалик юритувчи субъект раҳбариятининг аудиторлик ташкилотининг аниқланган бузилишларни бартараф этиш мақсадида молиявий

ҳисоботга тузатишлар киритиш тўғрисидаги фикрига қўшилмаслиги салбий аудиторлик хулосасини тузишга сабаб бўлади.

Хўжалик юритувчи субъект аудиторлик текшируви давомида аниқланган бузилишларни бартараф этган ҳолда салбий аудиторлик хулосаси тузилмайди. Аудиторлик хулосаси камида уч нусхада тузилади, шундан икки нусха аудиторлик текшируви буюртмачисига тақдим этилади.

Аудиторлик хулосаси молиявий ҳисоботдан фойдаланувчиларга тушунарли бўлиши, аудиторнинг ишончи комил эмаслиги ва (ёки) рози эмаслиги юзга келтирган чеклашларга доир кўрсатмаларни ўз ичига олиши керак.

Аудиторлик хулосаси очиқ ахборот ҳисобланади, ундан молиявий ҳисоботдан фойдаланувчиларнинг ҳаммаси фойдалана олсин.

Аудиторлик хулосаси тегишли молиявий ҳисоботлар билан биргаликда хўжалик юритувчи субъект томонидан эълон қилиниши мумкин.

Консолидациялашган молиявий ҳисобот маълумотларидан фойдаланувчилар гуруҳига кирувчи аудиторлар ҳисобот маълумотларини текширишда асосан компаниянинг электрон маълумотлар базасига таянмоқда.

Электрон тизимлар билан ишлаш аудиторлик текширишнинг янги усуллари ва маълумотлар базасининг кенг тармоқли процедураларини қўллашни талаб этмоқда.

Технологик соҳадаги ўсиш молиявий маълумотларни қайта ишлашни кенгайтди. Шунингдек, аудиторларнинг ишини бирмунча енгиллаштирди.

Бугунги кунда маълумотларни текширишнинг бир нечта дастурлари яратилган бўлиб, уларнинг энг кенг қўлланилаётганлари таркибига WebTrust ва SysTrust дастурларини қўшишимиз мумкин. WebTrust тизимида аудитор корхонанинг бутун иқтисодий ҳолатини электрон ҳолда кўриши мумкин, SysTrust тизимида корхона молиявий, ишлаб чиқариш, хўжалик фаолиятининг аниқ йўналиши кўрсатилади. Умуман, ушбу икки тизим аудиторларнинг далил йиғиш, маълумотлар тўплаш ва қарор чиқаришга сарфлайдиган вақтини камайтиради.

Аммо, бугунги кунда корхоналарда бухгалтерия ҳисобининг бир нечта тизимлари қўлланилмоқда. Масалан, янги ўрнатилган тизим олдинги маълумотларни беҳосдан ўчириб ташлаши мумкин. Шу боисдан ҳам аудитор айнан корхонада қанақа тизим қўлланилаётганини билиши лозим.

Аудиторнинг иқтисодий ахборот автоматлаштирилган тизимидан фойдаланиладиган хўжалик юритувчи субъектида бажарилган ишлар бўйича режалаштириш, таҳлил этиш, назорат қилиш ва якунлашда шарҳлаш ва хулосалаш учун компьютер тизими бўйича етарли даражада билимларга эга бўлиши мақсадга мувофиқдир.

Мазкур ҳолатда аудиторнинг вазифаси:

- компьютер муҳити таъсир кўрсатадиган ҳисобга олиш ва ички назорат тизими етарли даражада ва барча аҳамиятли жиҳатларда тушуниш;
- компьютер муҳитининг таваккалчиликни баҳолашга таъсирининг самарасини белгилаш;
- лойиҳани тайёрлаш ва бошқарув тестлари ҳамда мустақил русум-қоидаларни бажариш.

Аудиторда кўрсатилган билимлар мавжуд бўлмаганда ахборот технологиялари соҳасида эксперт ишидан фойдаланиш лозим. Қўлланилаётган компью-

тер тизимини баҳолаш учун эксперт ишидан фойдаланилган ҳолларда:

- Экспертни тайинлаш ва эксперт ишидан фойдаланиш билан боғлиқ бўлган бошқа жараёнлар “Эксперт ишидан фойдаланиш” аудиторлик стандарти шартларига тўлиқ равишда мувофиқ келиши шарт;

- Аудитор, эксперт ишини кузатиб бориш учун хўжалик юритувчи субъектнинг компьютер тизими ҳақида етарли бўлимга эга бўлиши шарт ва шу билан бирга устунлик ҳолатини сақлаб туриши керак:

- эксперт фақат ахборотга ишлов бериш тизиминигина белгилайди;
- аудитор бу тизим ёрдамида шакллантирилаётган ҳисоботни ишончлилигини баҳолайди.

Аудиторлик ташкилоти текширилаётган хўжалик юритувчи субъектнинг ҳисоботи тўғрисидаги фикрни ифода этиш ва шу фикр асосида тузилган аудиторлик хулосаси учун тўлиқ жавобгардир.

1-жадвал

Консолидациялашган ҳисобот маълумотларининг компьютер муҳитида ташкил этилишининг аудиторнинг касбий таваккалчилигига боғлиқлиги

Аудиторлик таваккалчилиги қуйидаги ҳолатларда ортади	Аудиторлик таваккалчилиги қуйидаги ҳолатларда камаяди
1. Компьютер муҳити марказлаш тирилмаган	1. Автоматлаштириш тизимлари лицензияланган
2. Компьютер ускуналарининг географик тарқоқлиги мавжуд	2. Аудиторлар учун махсус ишланган дастурий таъминот туфайли назоратнинг айрим турларини чуқурлаштириш имконияти мавжуд
3. Бухгалтерия ходимларининг ахборот технологиялари соҳасидаги битим даражалари етарли эмас	3. Дастурий таъминотнинг махсус назорати мавжуд
4. Компьютер муҳитининг амал қилишида ички назорат мавжуд эмас	4. Хўжалик юритувчи субъектнинг ахборий сиёсати унинг раҳбарияти томонидан омилкорлик билан белгиланади
5. Компьютер тизимига рухсат этилмаган киришни чеклаш бўйича зарурий чоралар мавжуд эмас	5. Барча бўлинмалар, филиаллар ва бошқа алоҳида бўлинмалар, шўъба корхоналар компьютернинг ягона муҳитида ишлайди, ягона замонавий дастурий таъминоти қўллайди
6. Хўжалик юритувчи субъектнинг ахборот сиёсати компьютер тизимининг асосий фойдаланувчилари билан келишилган	
7. Хўжалик юритувчи субъектнинг компьютер тизими ривожининг узоқ муддатли режаси мавжуд	

Текширувни ўтказишда эксперт аудиторга қуйидаги ҳолларда ёрдам кўрсатади:

- а) компьютер тизими ишончилигини умуман баҳолашда;
- б) текширилаётган ҳўжалик юритувчи субъектнинг компьютер тизимида амал қилаётган бухгалтерлик дастурий таъминотининг сотиб олиниши қонунийлигини ва лицензион софлигини баҳолашда;
- в) ҳисоб-китоблар алгоритмини текширишда;
- г) компьютерда аудитор учун зарур бўлган таҳлилий умумлашма ҳисоб-китоб ва ҳисобот регистрларини шакллантиришда.

Ҳўжалик юритувчи субъект бухгалтерия ҳисоби маълумотларининг компьютер муҳитида ташкил этилиши аудиторнинг касбий таваккалчилигига таъсир кўрсатади. Бундай шароитда таваккалчилик ортиши ёки камайиши мумкин. Компьютер бошқаруви умумий воситаларининг мақсади компьютер тизими устидан назорат чегараларини ўрнатиш ва ички назорат мақсадларига эришилганлигига мақбул ишонч даражасини таъминлашдан иборатдир.

Консолидациялашган молиявий ҳисобот маълумотларини электрон аудит қилганида аудитор компьтердаги маълумотлар устидан, ахборотларнинг чиқарилиши устидан назорат қай даражада ўрнатилганлигини аниқлаши шарт.

Компьютер маълумот файллари ва компьютер иши устидан назорат қуйидаги ҳолда аудитор томонидан ижобий деб топилиши мумкин:

- операциялар компьютер томонидан тўғри бажарилмоқда;
- операциялар йўқотилмаган, қўшилмаган, нусха кўчирилмаган ва ўзгартирилмаган;
- хатолар ўз вақтида тўғриланган ва бартараф этилган.

Ахборотларнинг чиқарилиши устидан назорат қуйидаги ҳолда аудитор томонидан ижобий деб топилиши мумкин:

- бажарилган натижалари аниқ;
- ахборотнинг чиқишида ундан бегона шахсларнинг фойдаланиши чекланган;
- ахборот уни олиш учун рухсатномага эга бўлган тегишли шахсга ўз вақтида берилган.

Компьютерга оид асосий суиистеъмоликлар қуйидаги шарт-шароитлар мавжуд бўлганда юз бериши мумкин:

- компьютерга ёки терминалга бевосита кириш;
- маълумот файлларига кириш;
- воситалардан шахсий мақсадларда фойдаланиш имкониятларининг мавжудлиги;
- тизимий ахборотнинг қулайлиги;
- компьютер дастурларига кириш имконияти.

Юқоридагилардан хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, аудитор консолидациялашган молиявий ҳисобот маълумотларини электрон аудит қилишда, аввало, ўша мижоз корхонадаги маълумотлар базасининг қанчалик тўғри кiritилганлигига, компьютер маълумотларининг қай даражада сақланаётганлигига эътибор бериши лозим. Бу текширув натижалари аудиторлик хулосаси ва ҳисоботида акс эттирилиши керак.